

R e c e n z j a
Pracy doktorskiej mgr Patryka Grzegorza Kaczmarka
p.t., „Wyzwania terytorializacji polityki rozwoju województwa wielkopolskiego
związane z adaptacją i łagodzeniem zmian klimatu”

przygotowanej pod kierunkiem profesora dr hab. Pawła Churskiego.

Recenzja została sporządzona na podstawie uchwały nr 003/2024/2025 Rady Naukowej Dyscypliny Geografia Społeczno-Ekonomiczna i Gospodarka Przestrzenna Uniwersytetu im Adama Mickiewicza w Poznaniu z dnia 4 października 2024 r. W myśl zapisów ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2020r. poz. 85 z późn. zm.): (i) „Rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie (...) oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej” (art. 187 ust. 1); (ii) „Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego (...)” (art. 187 ust. 2); (iii) „Rozprawę doktorską może stanowić praca pisemna, w tym monografia naukowa, zbiór opublikowanych i powiązanych tematycznie artykułów naukowych (...)” (art. 187 ust. 3).

Recenzowana rozprawa doktorska pt. „Wyzwania terytorializacji polityki rozwoju województwa wielkopolskiego związane z adaptacją i łagodzeniem zmian klimatu” to 224 stronicowa dysertacja. Jej tematyka nawiązuje do bardzo istotnych problemów współczesnego świata, jakimi są zmiany klimatu i ich konsekwencje gospodarczo-społeczne. Jak słusznie zauważa Doktorant, pomimo postępu technologicznego człowiek wciąż jest zależny, a de facto zwiększa swoje uzależnienie od środowiska przyrodniczego, na co też wskazuje zyskujący na popularności i znaczeniu pogląd neodeterminizmu geograficznego (środowiskowego), według którego pewne procesy globalne są już bardzo trudne do opanowania. Niemniej jednak, człowiek posiada pewne możliwości adaptowania się do tych zmian, bądź podejmowania działań ograniczających ich powstawanie.

Bardzo istotne dla społeczności lokalnych mają działania prewencyjne w kontekście ograniczania negatywnych skutków klimatu, jak i adaptacyjne do zmian jakie zachodzą w megasystemie środowiska geograficznego pod wpływem klimatu. Jak słusznie w swojej rozprawie napisał Doktorant, w literaturze przedmiotu wskazuje się, że najefektywniejsze działania można podejmować na poziomie regionalnym i lokalnym. Zaprezentowane w recenzowanej pracy terytorialne podejście do zmian klimatu uwzględniające specyficzne zasoby endogeniczne terytorium pozwoliło Autorowi na indywidualne podejście do uwarunkowań i potrzeb w poszczególnych analizowanych jednostkach, którymi były gminy województwa wielkopolskiego.

Cele poznawcze, jak i aplikacyjne oraz hipotezy badawcze postawione w recenzowanej pracy zostały sformułowane poprawnie. Celem głównym jaki postawił przed sobą Doktorant była identyfikacja oraz ocena działań samorządu w zakresie prowadzenia polityki rozwoju związanej z adaptacją i działaniami mitygacyjnymi do zmian klimatu w obszarach podatnych na to zjawisko. Cel ten Doktorant uszczegółowił przez dodatkowe zadania o charakterze teoretycznym, metodycznym, poznawczym oraz aplikacyjnym. Do każdego z nich przypisał pytania, które zostały zoperacjonalizowane przez zadania badawcze. Pierwszy cel mający charakter teoretyczny koncentrował się na systematyzacji dotychczasowego stanu wiedzy na temat wpływu zmian klimatycznych na zróżnicowanie przestrzenne rozwoju społeczno-gospodarczego oraz ukierunkowanie działań interwencyjnych polityki rozwoju, w tym polityki regionalnej, oraz stworzenie na tej podstawie modelu koncepcyjnego i udzielenie odpowiedzi na pytanie badawcze - „jak określa się w literaturze przedmiotu teoretyczny wpływ zmian klimatycznych na rozwój społeczno-gospodarczy, politykę rozwoju w tym politykę regionalną”. Celem o charakterze metodycznym była weryfikacja przydatności wykorzystania koncepcji regionu analitycznego do delimitacji oraz typologii terytoriów podatnych na zmiany klimatu. Procedury te są powiązane z celem poznawczym, którego osiągnięcie pozwoliło Doktorantowi na identyfikację obszarów podatnych na zmiany klimatu w województwie wielkopolskim oraz odpowiedź na pytanie „jak obszar województwa wielkopolskiego różnicuje się przestrzennie pod kątem poziomu podatności na zmiany klimatu?” Umożliwiło to Autorowi rozprawy doktorskiej identyfikację i typologię obszarów podatnych na zmiany klimatu w układzie gmin na obszarze województwa wielkopolskiego. Kolejnym realizowanym celem poznawczym było zidentyfikowanie i usystematyzowanie działań jednostek samorządu terytorialnego wobec zmian klimatu oraz określenie ich efektywności. Cel ten pozwolił Autorowi znaleźć

odpowiedzi na pytania: (i) jak adaptacja zmian klimatu i mitygacja do zmian klimatu jest uwzględniana w dokumentach strategicznych i planistycznych jednostek samorządu terytorialnego na obszarach podatnych na zmiany klimatu?, (ii) jak zostały zrealizowane zadanie badawcze polegające na analizie dokumentów planistycznych i strategicznych gmin wybranych do badania?, (iii) jak przebiega proces programowania i realizacji polityk adaptacyjnych i mitygacyjnych do zmian klimatu na poziomie lokalnym i jakie są w tym procesie bariery systemowe, finansowe oraz społeczne według opinii lokalnych twórców polityk oraz liderów lokalnych? Doktorant wykorzystał do znalezienia odpowiedzi na postawione pytania wyniki przeprowadzonych indywidualnych wywiadów pogłębionych z lokalnymi liderami. Pozwoliło to również na sformułowanie odpowiedzi na pytanie - „jaka jest rola i skuteczność działań adaptujących i mitygujących zmiany klimatu podejmowanych przez jednostki samorządu terytorialnego według opinii mieszkańców obszarów podatnych na zmiany klimatu?” Ostatnim zadaniem jakie postawił sobie Doktorant realizując badania opisane w rozprawie doktorskiej było sformułowaniu rekomendacji w zakresie prowadzenia polityki rozwoju, w tym polityki regionalnej dla obszarów województwa wielkopolskiego zagrożonych negatywnymi skutkami zmian klimatu.

Oceniana rozprawa mgr Patryka Kaczmarka została przedstawiona, jak już zaznaczyłem, na 224 stronach, łącznie ze spisem literatury i załącznikami. Tytuł pracy „Wyzwania terytorializacji polityki rozwoju województwa wielkopolskiego związane z adaptacją i łagodzeniem zmian klimatu” jest zgodny z jej treścią, a układ rozdziałów logiczny i nie budzący zastrzeżeń. Zachowane zostały prawidłowe proporcje pomiędzy poszczególnymi częściami. Praca generalnie składa się z sześciu rozdziałów, które dzielą się na podrozdziały. Dwa rozdziały otwierające rozprawę mają charakter wstępny. W pierwszym z nich „Wstęp” Autor przedstawia cel, zakres pracy, metody badawcze i źródła danych, w drugim „Pojęcia podstawowe” odniósł się do istotnych z punktu widzenia pracy pojęć związanych między innymi z rozwojem społeczno-gospodarczym regionu, terytorializacją polityki rozwoju, konsekwencjami antropogenicznych zmian klimatu, adaptacją do zmian klimatu i mitygacją zmian klimatu. Należy w tym miejscu podkreślić, że wszystkie pojęcia wyjaśniane są w oparciu o literaturę przedmiotu. Oczywiście wybór cytowanych pozycji ma charakter subiektywny i jest wyborem autorskim. Niemniej, uważam, że osadzenie pojęć, jak i wyników pracy w literaturze przedmiotu jest jej silną stroną. W sumie Autor powołuje się na 268 pozycji literaturowych, z których 65% (174) to pozycje opublikowane w języku angielskim. W kolejnym rozdziale zatytułowanym „Teoretyczno-koncepcyjny model wpływu

zmian klimatu na rozwój społeczno-gospodarczy oraz politykę rozwoju (w tym politykę regionalną), Doktorant omawia koncepcję oraz operacjonalizację zaproponowanego modelu. Schemat modelu przedstawiony na rycinie 3.1 (strona 57) jest bardzo czytelny i uwzględnia wszystkie najważniejsze czynniki naturalne, jak i antropogeniczne oddziałujące na zmiany klimatu, które z kolei wpływają na zmienność czynników rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, i przestrzennie jego zróżnicowanie. Tak skonkretyzowany teoretyczno-koncepcyjny model wpływu zmian klimatu na rozwój społeczno-gospodarczy i politykę rozwoju, w tym politykę regionalną był dla Doktoranta punktem wyjścia do realizacji dalszych etapów szczegółowego postępowania badawczego. Przedmiotem tych badań była identyfikacja obszarów podatnych na zmiany klimatu w województwie wielkopolskim, którą Autor przeprowadził na podstawie rozwoju społeczno-gospodarczego regionu określonego w wyniku ewaluacji czynników rozwoju społeczno-gospodarczego. Gminy w których Autor stwierdził wysoką podatność społeczno-gospodarczą na zmiany klimatu zostały przyjęte przez Niego jako pola badawcze do dalszej weryfikacji zaproponowanego modelu. W pierwszej części weryfikacji modelu teoretyczno-koncepcyjnego Autor sprawdził czy zmiany klimatu oddziałują na zmianę ukierunkowania interwencji polityk rozwojowych. Przy pomocy zastosowania zróżnicowanego zestawu metod jakościowych został dokonany przegląd oraz ocena polityk zarówno strategicznych, jak i planistycznych badanych jednostek samorządu terytorialnego pod kątem ich ukierunkowania na ograniczanie i przeciwdziałanie zmianom klimatu. W tym zakresie Autor podjął próbę określenia stopnia i zakresu poszerzenia polityk sektorowych i polityki regionalnej o działania na rzecz adaptacji do zmian klimatu i mitygacji. Podjął również próbę oceny roli i skuteczności polityk zawierających odniesienia do zmian klimatu wykorzystując do tego celu badania ankietowe przeprowadzone wśród mieszkańców.

Bardzo ciekawe z punktu widzenia przedmiotu badań są wyniki przedstawione w kolejnym rozdziale zatytułowanym „Klasyfikacja przestrzenna gmin województwa wielkopolskiego pod względem podatności społeczno-ekonomicznej na zmiany klimatu”. Przeprowadzona ona została na podstawie autorskiego wyboru wskaźników wybranych i przyjętych na podstawie przeglądu literatury przedmiotu. Postępowanie analityczne Doktorant wykonał prawidłowo, przyjmując cechy kapitału terytorialnego charakteryzujące: kapitał ludzki (7 cech), kapitał społeczny (3 cechy), kapitał materialny (5 cech), kapitał finansowy (7 cech), innowacje (2 cechy). Przyjęte do analizy cechy zostały opisane przez Doktoranta przy pomocy wskaźników statystycznych. Autor na tym etapie analizy zwrócił uwagę na

ograniczenia związane z dostępnością do danych, co doprowadziło do zróżnicowania liczby wskaźników w układzie poszczególnych czynników rozwoju. Wynikiem przyjętej przez Doktoranta procedury jest macierz informacji geograficznej o wymiarach 226 gmin (wszystkie gminy województwa wielkopolskiego) na 24 cechy opisujące kapitał terytorialny w przyjętym w pracy układzie pięciu czynników rozwoju.

Znaczącym wynikiem uzyskanym przez Autora na który warto zwrócić uwagę jest identyfikacja stopnia podatności poszczególnych obszarów na zmiany klimatu a stan rynku pracy. Rynek pracy, jak zauważa Autor, z dużym udziałem pracujących w rolnictwie oraz wysokim bezrobociem może znacząco pogłębiać podatność na zmiany klimatu danego terytorium. Podkreśla on na podstawie własnych badań oraz literatury przedmiotu, że rolnicy są grupą wyjątkowo zagrożoną negatywnymi efektami zmian klimatu, ponieważ coraz częściej występujące i coraz dotkliwsze katastrofy klimatyczne mogą zmuszać duże grupy ludzi do porzucenia dotychczasowego sposobu zarobkowania, co przy braku alternatywnych miejsc pracy może skutkować szybkim przyrostem liczby bezrobotnych. Identyfikacji tych prawidłowości według Doktoranta dokonuje się przy wykorzystaniu dwóch wskaźników. Pierwszym z nich jest liczba osób pracujących w sektorze rolnym na 100 mieszkańców, która opisuje stopień zagrożenia dla możliwości wystąpienia wzrostu podatności na zmiany klimatu. Wraz ze wzrostem tego udziału potencjalna podatność obszaru na zmiany klimatu będzie wzrastać. Drugim jest wskaźnik liczby bezrobotnych na 1 000 pracujących. W ocenie Autora wysoka wartość bezrobocia może potwierdzać podatność obszaru na zmiany klimatu. Świadczy ona o małej adaptacyjności i odporności rynku pracy, którego stopień nierównowagi podażowej może być m.in. efektem oddziaływania zmian klimatu. Podatność na zmiany klimatu może kształtować stopę bezrobocia, ale co jest oczywiste nie jest główną determinantą tego wskaźnika.

Należy podkreślić, że w kontekście badań wybranych cechy kapitału terytorialnego wykorzystanych do przeprowadzenia klasyfikacji przestrzennej gmin na poziomie województwa (przykład województwa wielkopolskiego) pod względem podatności społeczno-ekonomicznej na zmiany, klimat jest jedną z cech bardzo rzadko badanych i trudno znaleźć jej opis w literaturze przedmiotu w Polsce. Wartością dodaną recenzowanej rozprawy jest niewątpliwie uwzględnienie wymiaru społeczno-ekonomicznego w badaniu podatności na zmiany klimatu na poziomie lokalnym. Przyjęte przez Doktoranta w modelu teoretyczno-koncepcyjnym założenia dotyczące wpływu zmian klimatu na rozwój społeczno-gospodarczy

i politykę rozwoju wskazują, że czynniki społeczno-gospodarczego rozwoju ulegają przemianom pod wpływem zmian klimatu, a tym samym powodują zmianę poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego oraz zmianę ukierunkowania polityki rozwoju. Uwzględniając te zależności w interpretacji wyników przeprowadzonej klasyfikacji, można stwierdzić, że niektóre gminy, są szczególnie podatne na wpływ zmian klimatu, co Autor doskonale przedstawił na ryc. 4.2 (s. 76). Efektem tego mogą być procesy prowadzące do pogłębiania się różnicowań przestrzennych między poszczególnymi obszarami w zakresie oddziaływania czynników społeczno-ekonomicznych na skutek zmian klimatu. Według Doktoranta stanowi to podstawę dla kształtowania różnicowania regionalnego podatności do zmian klimatu, które powinno być przedmiotem interwencji ukierunkowanej terytorialnie polityki regionalnej. Tym samym przedstawiona przez Autora w niniejszej rozprawie klasyfikacja podatności społeczno-ekonomicznej na zmiany klimatu, może być podstawą do dalszych prac nad politykami adaptacyjnymi i mitygacyjnymi gmin województwa wielkopolskiego posiadających bardzo wysoki poziom tej podatności.

Kolejny rozdział pracy Autor poświęcił analizie polityki wybranych gmin województwa wielkopolskiego w zakresie działań adaptacyjnych i mitygacyjnych. Omówił w sposób szczegółowy założenia polityki klimatycznej na poziomie krajowym i regionalnym w Polsce, jak również przedstawił istniejące zapisy polityki klimatycznej w polityce rozwoju w wybranych gminach województwa wielkopolskiego, wskazując jednocześnie na bardzo słabą implementację tych odniesień. Następnie przeanalizował rolę i skuteczność działalności gminy w zakresie przedsięwzięć adaptujących do zmian klimatu i mitygujących zmiany klimatu według opinii mieszkańców oraz praktyki programowania i realizacji polityk adaptacyjnych i mitygacyjnych na poziomie lokalnym wybranych gmin. W analizie dokumentów stanowiących podstawę dla polityki klimatycznej w województwie wielkopolskim Doktorant uwzględnił Strategię rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku w którym wśród ośmiu kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wymienia się w diagnozie przeciwdziałanie i adaptację do zmian klimatu. Następnie przeanalizował Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego uchwalony uchwałą Sejmiku Województwa Wielkopolskiego 25 marca 2019, który jest dokumentem konkretyzującym założenia polityki przestrzennej regionu. Jak zauważa Autor plan w swoich zapisach nie odnosi się bezpośrednio do zmian klimatu, jednakże zarówno w uwarunkowaniach, jak i celach można odnaleźć pewne pośrednie sformułowania. Trzecim analizowanym dokumentem na poziomie regionalnym, który wykorzystał Doktorant do

swoich analiz jest Program ochrony środowiska dla województwa wielkopolskiego do roku 2030 uchwalony 22 października 2020 roku, przez Zarząd Województwa Wielkopolskiego. Jak słusznie podkreśla Doktorant, dokument ten w ocenie stanu środowiska wyszczególnia bezpośrednio analizę cech klimatu w województwie. Podobnie jak w poprzednio wymienionych dokumentach zwraca się uwagę na problem występującej na obszarze województwa wielkopolskiego suszy oraz pogodowych zjawiskach ekstremalnych. Wnioski z kwerendy dokumentów Doktorant wykorzystał do wylistowania przykładowych działań pozwalających przypisać je jako realizację polityki klimatycznej w gminie. Niewątpliwie bardzo wartościową częścią pracy jest analiza badań ankietowych, jakie przeprowadził Doktorant. Analiza odpowiedzi respondentów pozwoliła Autorowi na sformułowanie wielu bardzo interesujących wniosków, które są w sposób bardzo czytelny wylistowane.

Ostatnia część recenzowanej rozprawy to podsumowanie badań i rekomendacje. Rozdział podsumowujący ma charakter streszczenia pracy, ponownie Autor powtarza w nim cele badawcze i opisuje wyniki badań. W opinii recenzenta, można byłoby zrezygnować z części powtarzanego tekstu, co pozwoliłoby na „odchudzenie pracy”. Wśród przedstawionych rekomendacji na uwagę zasługuje stwierdzenie Doktoranta, że samorząd regionalny powinien tworzyć podstawy dla narzędzi służących partycypacji społecznej i zbieraniu danych, jak również powinien stanowić zaplecze eksperckie dla działań związanych z uspołecznieniem procesu adaptacji zmian klimatu i mitygacji zmian klimatu. Wypracowanie i udostępnienie jednego systemu dla wszystkich jednostek niższego szczebla zapewni zdaniem Doktoranta bardziej skuteczną obsługę i pozwoli zbierać informacje o charakterystyce poszczególnych jednostek poziomu lokalnego. Co więcej, jak zaznaczył Doktorant uskuteczni to łatwiejszy dostęp do wiedzy eksperckiej i wesprze transfer wiedzy między samorządami. Rola rządu w tym zakresie powinna ograniczać się do tworzenia instrumentów prawnych, dla lokalnych procesów uspołeczniania działań związanych z adaptacją i mitygacją zmian klimatu.

Reasumując należy stwierdzić, że oceniana rozprawa została przygotowana bardzo sumiennie i łączy w sobie zagadnienia przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne, co pokazuje dobrze opanowany interdyscyplinarny warsztat badawczy przez Doktoranta. Wykorzystane w pracy metody badawcze są prawidłowe, a całość stanowi nowatorskie podejście do badań na poziomie regionalnym i lokalnym. Uzyskane wyniki mogą być, a wręcz powinny być wykorzystane w zarządzaniu gminami, a proponowane rozwiązania mają charakter uniwersalny, co pozwala na ich implementację w innych regionach Polski. Pod względem

ilustracyjnym praca jest przygotowana poprawnie, zarówno zestawienia tabelaryczne, jak i ilustracje nie budzą zastrzeżeń. Natomiast w tekście występują drobne uchybienia językowe o charakterze stylistycznym, co w przypadku przygotowywania publikacji do druku należałoby wyeliminować i poprawić. Nie umniejsza to w żaden sposób wartości merytorycznej rozprawy, którą oceniam bardzo dobrze.

Biorąc pod uwagę wartość merytoryczną pracy, jej nowatorstwo oraz oryginalność przyjętych procedur analitycznych, recenzowane dzieło naukowe spełnia wszystkie kryteria właściwe dla rozpraw doktorskich, co uzasadnia postawienie wniosku o przyjęcie rozprawy doktorskiej, dopuszczenie jej do publicznej obrony i kontynuowanie czynności w ramach przewodu doktorskiego.

Marek Degórski